

Aneta Buchner*

Kompleks osadowy ludności kultury unietyckiej z wczesnej epoki brązu na stanowisku Domasław 10, 11, 12, gm. Kobierzyce

Abstract

Buchner A. 2012. The settlement complex of the population of the Únětice culture from the Early Bronze Age at the Domasław site 10, 11, 12, Kobierzyce commune. *Raport 2007-2008 (1)*. Warszawa, 429-443.

The article presents results of research on the settlement complex of the Únětice culture, which was discovered during research carried out in 2006-2008 by the Rescue Research Team of the Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences in Wrocław at the multicultural site 10, 11 and 12 in Domasław (AZP 82-28/89-91), Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship. The entire complex consisted of two graveyards functioning in earlier phases of the Early Bronze Age, individual burials of the Únětice culture located in various parts of the site and settlement objects. During field research, a rich and varied complex of ceramic, bone, stone and metal monuments from objects and the cultural layer was discovered. On the basis of the analysis of sources, the complex is dated at the period from the 2nd to the 5th phase of the Únětice culture.

Keywords: early period of the Bronze Age, Únětice culture, skeleton grave, burial, settlement, storage hollows, waste pits, grave ceramics, settlement ceramics

W trakcie ratowniczych badań wykopaliskowych, prowadzonych w latach 2006-2008 na zlecenie Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad przez Zespół Badań Ratowniczych Instytutu Archeologii i Etnologii PAN we Wrocławiu, na wielokulturowym stanowisku Domasław 10, 11, 12 (AZP 82-28/89, 90, 91), gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie, odkryto liczne relikty osadnictwa pradziejowego datowanego od młodszej epoki kamienia do schyłku okresu wpływów rzymskich. Na ponad 15-hektarowej przebadanej przestrzeni stanowiska zostało zarejestrowanych około 13 tysięcy obiektów nieruchomości. Wśród tych licznych pradziejowych pozostałości zaobserwowano również ślady osadnictwa związanego z ludnością kultury unietyckiej we wczesnym okresie epoki brązu.

W trakcie prac wykopaliskowych odkryto łącznie 290 obiektów, zawierających zabytki datowane na wczesny okres epoki brązu, w tym 125 obiektów wyłącznie z zabytkami kultury unietyckiej i 165 obiektów o młodszej chronologii, w których były one także

reprezentowane. Ponadto źródła ruchome z wczesnej epoki brązu licznie występowały również w warstwie kulturowej na obszarze całego stanowiska.

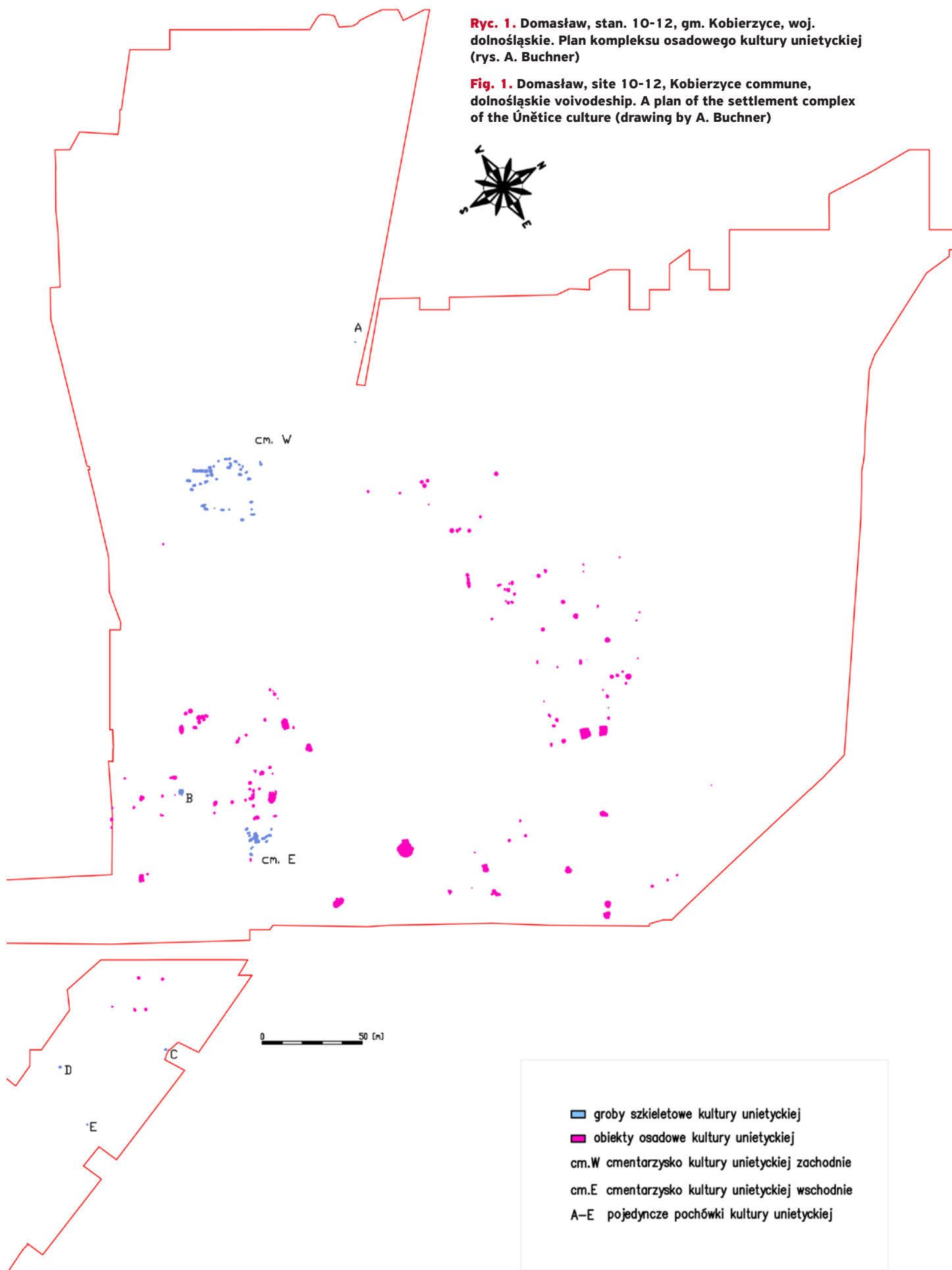
Najwcześniejsze wzmianki o śladach pobytu ludności kultury unietyckiej na tym stanowisku znane są z 1896 roku i dotyczą odkrycia 30 grobów zawierających ceramikę i przedmioty wykonane z brązu. Kolejne odkrycia z początków XX wieku wskazały również na istnienie osady w pobliżu cmentarzyska, o czym świadczy dobrze zachowane dużych rozmiarów naczynie zasobowe, charakterystyczne dla osiedli mieszkalno-gospodarczych (Sarnowska 1969, 255).

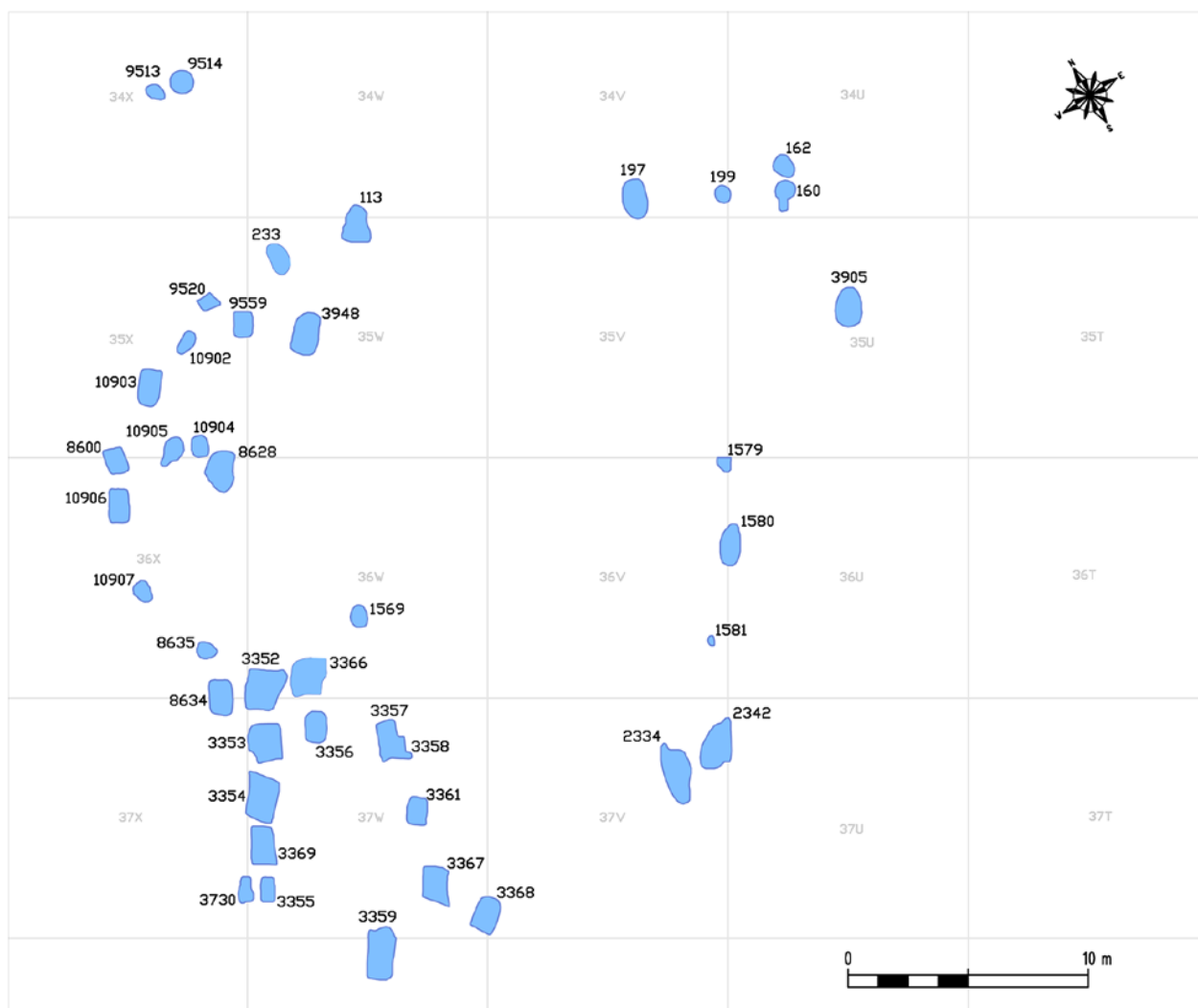
Badania kompleksu osadowego kultury unietyckiej w Domasławiu mają ogromne znaczenie, szczególnie w odniesieniu do niekompletnego stanu wiedzy o wczesnej epoce brązu na Śląsku Środkowym. Mimo zgromadzonej dotychczas znacznej bazy źródłowej, która dotyczy głównie znalezisk grobowych, nie udało się uchwycić pełnego kontekstu osadnictwa kultury unietyckiej. Było to, jak pokazują ostatnie lata badań ratowniczych

* Instytut Archeologii i Etnologii PAN, ul. Więzienna 6, 50-118 Wrocław, e-mail: aneta.buchner@gmail.com

Ryc. 1. Domaśław, stan. 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. Plan kompleksu osadowego kultury unietyckiej (rys. A. Buchner)

Fig. 1. Domaśław, site 10-12, Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship. A plan of the settlement complex of the Únětice culture (drawing by A. Buchner)





Ryc. 2. Domasław, stan. 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. Rozplanowanie grobów na cmentarzysku zachodnim kultury unietyckiej (rys. A. Buchner)

Fig. 2. Domasław, site 10-12, Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship. The layout of graves on the western graveyard of the Unětice culture (drawing by A. Buchner)

związanych z modernizacją i budową autostrady A-4 i Obwodnicy Wrocławia A-8, spowodowane przede wszystkim ograniczonym zasięgiem terytorialnym prowadzonych wykopaliisk (Gediga 2000, 190). Dzięki zakrojonym na dużą skalę przestrzenną badaniom terenowym, prowadzonym między innymi na stanowiskach w Polwicy-Skrzypniku, gm. Domaniów (Bartoszcze 2003), Milejowicach, gm. Żórawina (Kopiasz 2004), Ślezy, gm. Kobierzyce (Gralak 2007a) i Wojkowicach, gm. Żórawina (Gralak 2007b), a także w Budziszowie Wielkim, gm. Wądroże Wielkie (Masojć, Paruzel 2004; Daszkiewicz, Paruzel 2007; Paruzel 2009) udało się odsłonić pozostałości dużych zespołów osadowo – sepulkralnych kultury unietyckiej.

Relikty osadnictwa z wczesnej epoki brązu, które zajmują na przebadanej przestrzeni stanowiska w Domasławiu w przybliżeniu powierzchnię 104 arów, sta-

nowią pozostałości rozległego kompleksu osadowego, w skład którego wchodzi 2 cmentarzyska określone jako zachodnie i wschodnie, 5 pochówków położonych w różnych częściach stanowiska oraz obiekty o charakterze osadowym (Ryc. 1). Oba cmentarzyska – zachodnie i wschodnie – usytuowane były w południowej części przebadanego obszaru, w pobliżu nieistniejącego już cieku wodnego. Teren ten, obecnie w zaawansowanym stopniu zdeniwelowany, pierwotnie stanowił niezbyt duże wyniesienie, łagodnie opadające w kierunku południowym (Sadowski 2007, 2, 3).

Dokładne określenie zasięgu całego kompleksu jest niezwykle trudne, ponieważ fragmenty ceramiki wczesnobrązowej zalegały w warstwie kulturowej niemal na całym obszarze objętym wykopaliiskami. Należy podkreślić, że omawiane stanowisko było intensywnie użytkowane przez osiedlające się tu grupy ludności w różnych okresach dziejowych – od neolitu do schyłku okresu wpływów rzymskich. Nawarstwianie się osadnictwa, a także procesy podepozycyjne, również o charakterze naturalnym, zdecydowanie zaburzyły obraz struktury zespołu wczesnobrązowego.

Z obiektów związanych z bytciem ludności kultury unietyckiej w Domasławiu i z warstwy kulturowej pochodzi łącznie 98 naczyń ceramicznych w różnym stopniu zachowania oraz 7286 drobnych fragmentów ceramiki, z których nie udało się zrekonstruować bliżej określonych form naczyń. Mniejszą grupę stanowią zabytki wydzielone – łącznie 23 egzemplarze. Wśród nich znajdują się przedmioty wykonane z brązu, kości, kamienia i gliny. Należy podkreślić, że pochodzą one głównie z obiektów osadowych i warstwy kulturowej. W grobach występowały rzadko. Jedynie w dwóch przypadkach odkryto wyposażenie w przedmioty nieceramiczne (obiekty 2296 i 5098).

Groby z wczesnej epoki brązu tworzyły koncentracje w obrębie dwóch regularnych nekropoli: zachodniej i wschodniej, a także występowały pojedynczo w różnych częściach badanego obszaru (Ryc. 1). Cmentarzysko zachodnie stanowiło łącznie 41 pochówków usytuowanych w niewielkiej odległości od siebie (Ryc. 2). Brak śladów naruszenia i zniszczenia jam grobowych przez obiekty o młodszej chronologii wskazuje na to, że były one najprawdopodobniej przez długi okres czasu wyeksponowane na powierzchni. Intensywne użytkowanie zachodniego cmentarza w Domasławiu przypada na II fazę kultury unietyckiej. Najstarszą jego część reprezentują groby rozmieszczone po stronie zachodniej nekropoli, które utworzono pod koniec I fazy i w początkach II. Kolejny etap użytkowania przypada na II oraz przełom II – III fazy kultury unietyckiej i obejmuje pochówki zlokalizowane po wschodniej stronie cmentarzyska zachodniego.

Nekropolę wschodnią, położoną około 60 m w linii prostej od zachodniego cmentarza, tworzyło łącznie 17 pochówków, ułożonych rzędowo wzdłuż osi: północny wschód-południowy zachód i północny zachód-południowy wschód (Ryc. 3). Cmentarzysko to, podobnie jak zachodnie, funkcjonowało od schyłku I do początków III fazy kultury unietyckiej, przy czym najwięcej grobów powstało w II fazie. Pod względem chronologicznym najstarsze były obiekty sepulkralne 5367 i 5361, z których pochodzą zabytki datowane na przełom I i II fazy. Większość grobów wyposażano w naczynia ceramiczne, które pełniły funkcję darów dla zmarłych. W północnej części cmentarzyska wschodniego odkryto także 4 pochówki bez jakiegokolwiek wyposażenia. W trakcie badań zaobserwowano również ślady wtórnego wykorzystania niektórych grobów. Przykładem tego jest zgrupowanie obiektów: 5361, 5370, 6569 i 7232 (Ryc. 4). Najstarszy w tym zespole był grób 5361, powstały pod koniec I lub w początkach II fazy kultury unietyckiej, w którym odkryto ślady drewnianej konstrukcji

(być może trumny) zabezpieczającej zmarłego (Ryc. 5). W późniejszym okresie obiekt ten został naruszony przez wkopany grób 6569. Podobną sytuację zaobserwowano w przypadku grobu 5370 z II fazy, który został częściowo zniszczony przez młodszy pochówek 7232. Należy dodać, że w obu przypadkach naruszenia jam grobowych nie zauważono żadnych śladów wskazujących na uszkodzenia szkieletów. Z analizy zachowanych układów stratygraficznych oraz zawartości kulturowej tego skupiska obiektów wynika, że ich układ nie jest wynikiem przypadkowego zniszczenia, ale świadczy o celowo dokonywanych zabiegach powtórnego wykorzystania starszych grobów, być może należących do członków jednego rodu albo powiązanych ze sobą jakąś relacją społeczną czy religijną.

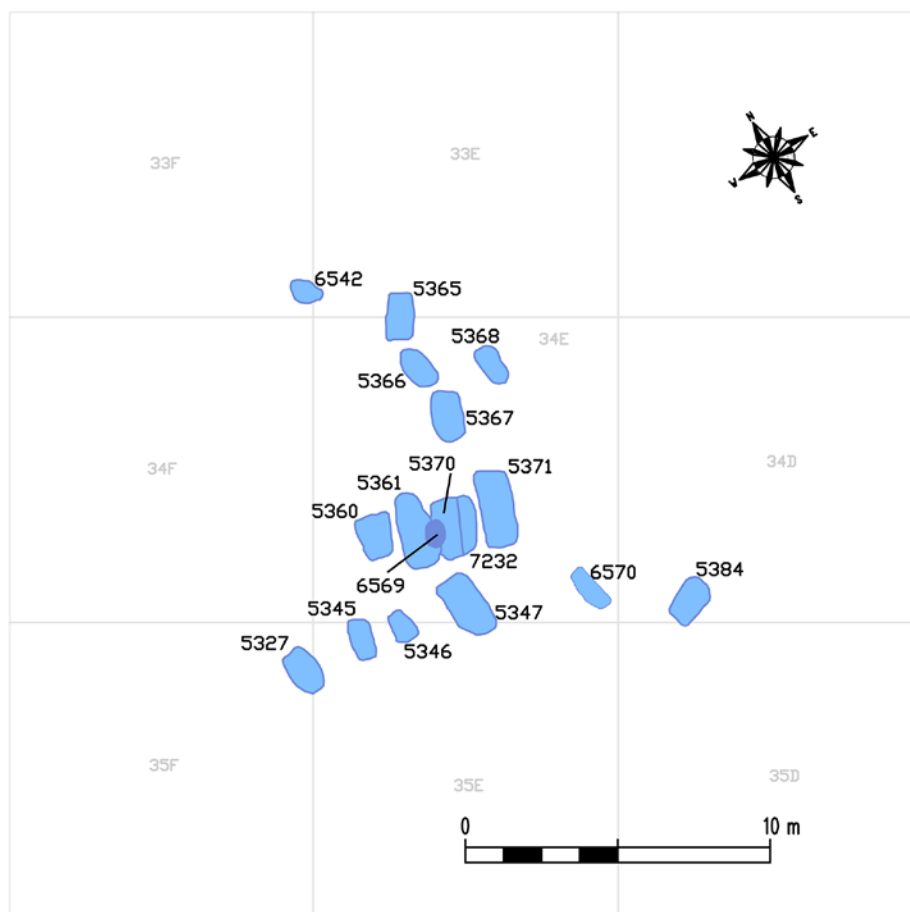
Pojedyncze obiekty sepulkralne kultury unietyckiej położone były w różnych odległych częściach badanego stanowiska (Ryc. 1:A-E). Grób 2160 odkryto w jego zachodniej części, na terenie rozległego cmentarzyska ciałopalnego kultury lużyckiej (Ryc. 1:A). Szkielet zorientowany był na osi północ-południe z głową ułożoną na południe i twarzą na wschód. Pochówek ten został przypadkowo zniszczony przez młodsze obiekty: grób popielnicowy z epoki brązu oraz wziemny obiekt mieszkalny datowany na okres wpływów rzymskich (Ryc. 6). Chronologię grobu 2160 określa sposób ułożenia zwłok oraz fragmenty naczyń ceramicznych, charakterystyczne dla wczesnego okresu epoki brązu.

Kolejny grób 2296, zawierający szczątki osobnika ułożonego na boku w pozycji silnie skurczonej, odkryto na południe od cmentarzyska wschodniego (Ryc. 1:B). Zmarły wyposażony był w 2 zausznice z brązowego drutu o powrotnym zwoju, które znaleziono w pobliżu jego głowy (Ryc. 7). W trakcie eksploracji grobu pozyskano również liczne fragmenty ceramiki wczesnobrązowej, ale ze względu na duży stopień zniszczenia nie udało się z nich zrekonstruować konkretnych form naczyń. Chronologię tego grobu określa się na podstawie zausznic. Formy takie są charakterystyczne dla okresu od II do IV fazy kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 110).

Trzy pojedyncze groby 6721, 5098, 11407 zlokalizowano w południowo-wschodniej części stanowiska. Obiekty 6721 i 11407, podobnie jak w przypadku wspomnianego wyżej pochówku 2296, zawierały szczątki zmarłych dorosłych osobników, ułożonych na boku w pozycji silnie skurczonej (Ryc. 1:C-D). W grobie 5098 znalezione zostały szkielety dwójki dzieci w wieku Infans I i Infans II ułożonych na boku z twarzami zwróconymi do siebie (Ryc. 1:E; 8). Wszystkie te obiekty na podstawie artefaktów datowane są na młodsze fazy kultury unietyckiej.

Ryc. 3. Domasław, stan. 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. Rozplanowanie grobów na cmentarzysku wschodnim kultury unietyckiej (rys. A. Buchner)

Fig. 3. Domasław, site 10-12, Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship. The layout of graves on the eastern graveyard of the Únětice culture (drawing by A. Buchner)



Zarysy jam odkrytych w Domasławiu grobów były w większości prostokątne z zaokrąglonymi narożnikami, rzadziej owalne. W przekroju pionowym przyjmowały kształt prostokątny lub zbliżony do nieckowatego. Ich wielkości były zróżnicowane. Najmniejsza jama posiadała wymiary 1,06 m × 0,8 m, zaś największa 2,38 m × 2,22 m. W kilku przypadkach nie udało się uchwycić dokładnego zarysu, co jest najprawdopodobniej wynikiem degradacji obiektów. Ich głębokości wynosiły od 0,10 m do 0,90 m.

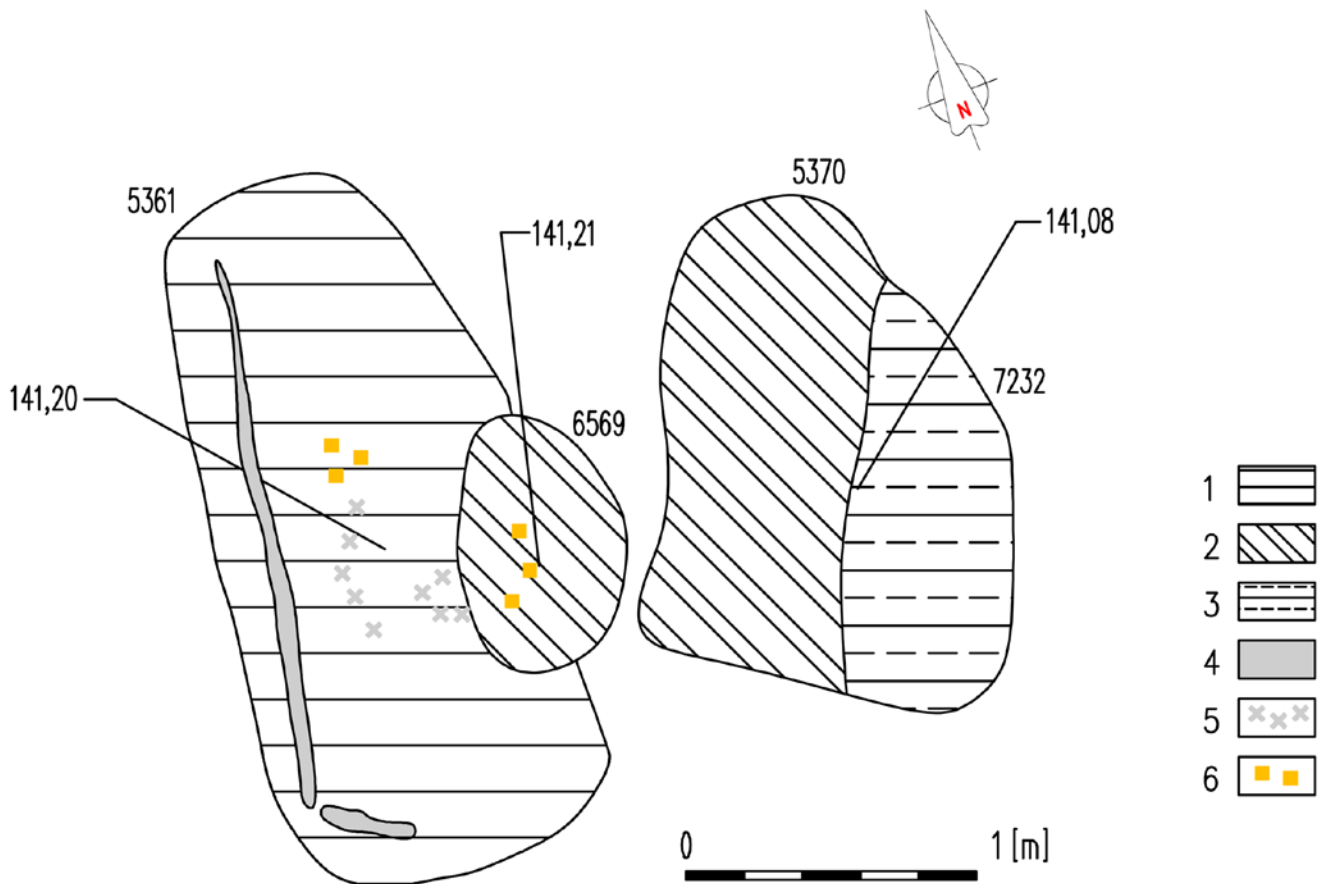
W większości przypadków stwierdzono obecność dużych kamieni umieszczonych w jamach grobowych, które stanowiły zapewne rodzaj obstawy zabezpieczającej zwłoki. Najczęściej układano je przy krawędziach ścian obiektu, w jego narożnikach albo jako zabezpieczenie naczyń. Niekiedy mogły one również pełnić funkcję bruku osłaniającego powierzchnię grobu. Stosowanie tego rodzaju zabezpieczeń pochówku było bardzo powszechne w kulturze unietyckiej na Śląsku (Butent-Stefaniak 1997, 182).

Orientacja jam grobowych była uwarunkowana najprawdopodobniej sposobem ułożenia zmarłego w grobie. W większości przypadków pochówki były sytuowane na osi północny wschód-południowy zachód, pozostałe zaś na osi północny zachód-południowy wschód i znacznie rzadziej po linii południowy zachód-północny wschód.

Na podstawie zachowanych kości można stwierdzić, że zmarli byli składani w grobach w pozycji skurczonej z ugiętymi w kolanach, podciągniętymi wysoko nogami i rękami ugiętymi w łokciach, skierowanymi ku górze. Głowa zwrócona była najczęściej w kierunku południowym z twarzą na wschód (Ryc. 9). W obiekcie 2296 zmarły został złożony do jamy w pozycji silnie skurczonej z głową nienaturalnie wykręconą. Taki układ szkieletu jest najprawdopodobniej związany z silnym krępowaniem zwłok (Lasak 1988, 59).

Z uwagi na zły stan zachowania szczątków kostnych lub ich całkowity rozkład, analiza pod kątem ustalenia wieku i płci jest bardzo ograniczona. Udało się jednak stwierdzić, że należały do osobników reprezentujących zróżnicowaną grupę wiekową od Infans I do Adultus, w większości jednak do osobników dorosłych.

Groby odkryte w Domasławiu były zróżnicowane głównie pod względem stanu zachowania szkieletów i zawartości kulturowej. Wśród odkrytych 63 obiektów wydzieliła się trzy grupy: groby zawierające szczątki zmarłych i wyposażenie w dary w postaci naczyń ceramicznych i innych przedmiotów (obiekty: 113, 160-162, 197, 3353, 2296, 5098, 10906, 5327, 5345, 5347, 5360, 5370, 5371), pochówki bez wyposażenia (obiekty: 2160, 5365, 5366, 5368, 6542, 6570) i groby domniemane, w których nie znaleziono żadnych kości ani zabytków



wskazujących na związek z ludnością kultury unietyckiej (obiekty: 3354, 3369, 3730, 3948). Należy podkreślić, że funkcja sepulkralna tych obiektów, która została przyjęta przede wszystkim w oparciu o wydłużony kształt i cechy metryczne jamy, a także zbliżoną do innych grobów strukturę wypełniska obiektu oraz lokalizację w obrębie cmentarzysk, ma charakter wyłącznie hipotetyczny. Analogiczne groby domniemane bez zawartości szczątków kostnych i wyposażenia odkryto również w Budziszowie Wielkim, gm. Wądroże Wielkie (Paruzel 2009, 13). Z badań na tym stanowisku wynika, że brak pozostałości szkieletów w jamie grobowej może być spowodowany destrukcyjnym wpływem warunków glebowych.

Wyposażenie zmarłych w dary reprezentują przede wszystkim naczynia ceramiczne i ich fragmenty. W kilkunastu grobach nie zaobserwowano jakiegokolwiek wyposażenia, a w dwóch przypadkach znalezione zostały wyroby nieceramiczne (Ryc. 10:6; 11:10). Są to przedmioty pełniące funkcję ozdób. Ceramika występowała w większości grobów w liczbie od 1 do 3 i rzadziej od 4 do 5 naczyń. Układano je zwykle przy nogach lub przy głowie, wzdłuż szkieletu, po jednym przy nogach i głowie albo w narożnikach jamy grobowej. Nie zaobserwowano jakiegokolwiek ściślejszej reguły dotyczącej celowego komponowania zestawu form ceramicznych, wkładanych jako dary grobowe. Najczęściej są to zestawy złożone z dzbanków, kubków i mis, rzadziej uzupełnione

Ryc. 4. Domasław, stan. 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. Skupisko grobów kultury unietyckiej na cmentarzysku wschodnim. Legenda: (1) I/II faza kultury unietyckiej; (2) II faza kultury unietyckiej; (3) II/III faza kultury unietyckiej; (4) ślad po drewnianej konstrukcji zabezpieczającej zwłoki; (5) węgle drzewne; (6) kości (rys. A. Buchner)

Fig. 4. Domasław, site 10-12, Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship. A concentration of graves of the Únětice culture in the eastern graveyard. Legend: (1) 1st/2nd phase of the Únětice culture; (2) 2nd phase of the Únětice culture; (3) 2nd/3rd phase of the Únětice culture; (4) a trace of the wooden structure securing the corpse; (5) wood coals; (6) bones (drawing by A. Buchner)

pucharami albo naczyniami miniaturowymi. Nie widać także wyraźnych różnic w wyposażeniu zmarłych z uwagi na wiek, choć stwierdzenie tego jest utrudnione ze względu na zły stan zachowania szczątków kostnych.

Obrządek pogrzebowy na stanowisku w Domasławiu nie wyróżnia się niczym szczególnym w porównaniu do innych przebadanych nekropoli kultury unietyckiej z terenu Dolnego Śląska (Sarnowska 1969; Lasak 1988), a w szczególności oddalonych o kilka kilometrów stanowisk w Milejowicach, gm. Żórawina, czy Wojkowicach, gm. Żórawina (Kopiasz 2004; Gralak 2007b). Świadczy to o pewnym niezmiennym kanonie w zakresie stosowanych praktyk pogrzebowych, charakterystycznym dla kultury unietyckiej w całej jej rozciągłości czasowej i terytorialnej.

Część kompleksu kultury unietyckiej związaną z osadą tworzą obiekty, które pod względem formalno-



Ryc. 5. Domasław, stan. 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. Groby 5361 i 5370 kultury unietyckiej w trakcie eksploracji (fot. P. Kaźmierczak)

Fig. 5. Domasław, site 10-12, Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship. Graves 5361 and 5370 of the Únětice culture under exploration (photo by P. Kaźmierczak)

funkcjonalnym, można podzielić na jamy gospodarcze, zasobowe, odpadowe, produkcyjne i jamy o nieustalonej funkcji (Michalski 1983, 150). Podstawą ich wyróżnienia jest przede wszystkim kształt, ich wymiary, zróżnicowanie struktury wypełnisk, stratygrafia, ślady palenia ognia oraz ilość i rodzaj zdeponowanych zabytków ruchomych. Do kategorii obiektów osadowych zaliczają się również doły posłupowe, paleniska, ogniska oraz ślady po zagłębionych w podłoże obiektach mieszkalnych.

Zarejestrowane na stanowisku pozostałości osadnictwa kultury unietyckiej są reprezentowane głównie przez różnego rodzaju jamy rozmieszczone w pobliżu cmentarzyska wschodniego i w środkowej części przebadanego obszaru stanowiska, w których licznie występowały zabytki ruchome. W przypadku reliktyw zabudowy mieszkalnej, na obecnym etapie badań trudno jest to ściśle określić z uwagi na nawarstwiający się osadnictwo z młodszych okresów dziejowych.

Jamy w rzucie poziomym miały najczęściej kształt owalny i nieregularny, rzadziej kolisty i czworoboczny, zaś w przekroju poprzecznym półowalny, półokrągły, prostokątny, trapezowaty bądź nieregularny. Wymiary tych obiektów były zróżnicowane: od kilkudziesięciu centymetrów do kilkudziesięciu metrów. W wypełniskach najczęściej odkrywano liczne fragmenty naczyń ceramicznych, polepę glinianą, kości zwierzęce, a także inne zabytki nieceramiczne: gliniane, kamienne i metalowe.

Zgrupowanie obiektów osadowych w pobliżu cmentarzyska wschodniego, które tworzą jamy o zarysie nieregularnym bądź kolistym, stanowi pozostałość osiedla z wczesnej epoki brązu, zniszczonego przez ludność kultury przeworskiej w okresie wpływów rzymskich. W ich wypełniskach odkryto głównie ceramikę kultury unietyckiej, kości zwierzęce i polepę. Z uwagi na wysoki stopień zniszczenia zabytków, trudno jest ściśle określić chronologię i związek ze wschodnią nekropolią. Należy jednak zaznaczyć, że występowanie obiektów sepulkralnych w bliskim sąsiedztwie osiedli mieszkalnych we wczesnej epoce brązu było zjawiskiem dość powszechnym, co potwierdzają ostatnie badania zespołów osadowych w Polwicy-Skrzypniku, gm. Domaniów (Bartoszcze 2003) i w Budziszowie Wielkim, gm. Wądroże Wielkie (Daszkiewicz, Paruzel 2007; Paruzel 2009).

Kolejne skupiska obiektów o charakterze osadowym, zlokalizowane w części środkowej przebadanego stanowiska, reprezentują różnego rodzaju jamy, a także negatywy po konstrukcjach słupowych. Wydzielenie zarysu budynków z wczesnej epoki brązu jest bardzo trudne i obarczone dużą skalą błędów z uwagi na nawarstwiający się relikty wspomnianego powyżej młodszego osadnictwa. Rozmieszczenie jam i ich zawartość kulturowa w postaci dużej liczby fragmentów ceramiki kultury unietyckiej (100-300 egzemplarzy), narzędzi kamiennych oraz fragmentów form odlewniczych może wskazywać na istnienie w tym miejscu ośrodka związanego z działalnością produkcyjną we wczesnej epoce brązu.

Na podstawie analizy źródeł ruchomych pochodzących z obiektów osadowych i z warstwy kulturowej ustalono szeroki zakres chronologiczny dla osadnictwa



Ryc. 6. Domasław, stan. 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. Zniszczony grób 2160 kultury unietyckiej (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 6. Domasław, site 10-12, Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship. The destroyed grave 2160 of the Únětice culture (photo by A. Zwierzchowska)

w Domasławiu: od II do V fazy kultury unietyckiej. W toku dalszych szczegółowych badań porównawczych istotne znaczenie będzie miało ustalenie, czy odkryte obiekty osadowe stanowią pozostałości jednej rozległej osady użytkowanej przez dłuższy czas, czy może mamy do czynienia z kilkoma osobno funkcjonującymi osiedlami kultury unietyckiej a także określenie ich powiązań z cmentarzyskami i pojedynczymi grobami.

Naczynia ceramiczne pozyskane z grobów oraz obiektów osadowych różnią się głównie pod względem formalnym, stylistycznym i technologicznym. Ceramika grobowa prezentuje znacznie szerszy wachlarz form aniżeli osadowa i wykazuje się mniejszym stopniem zniszczenia powierzchni oraz rozdrobnienia. Odkryte w grobach naczynia wykonane zostały bardzo starannie z masy garncarskiej schudzonej domieszką mineralną drobno- i średnioziarnistą (w mniejszym zakresie) z dużym udziałem miki, widocznej zarówno na ściankach zewnętrznych, jak i wewnętrznych. W większości przypadków zaobserwowano ślady intensywnego wygładzania powierzchni do połysku. Pod względem stylistycznym w zespołach grobowych dominują powtarzające się zestawy form



Ryc. 7. Domasław, stan. 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. Grób 2296 kultury unietyckiej (fot. R. Zapłata)

Fig. 7. Domasław, site 10-12, Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship. The grave 2296 of the Únětice culture (photo by R. Zapłata)

ceramicznych. Są to przede wszystkim dzbany, kubki, misy i dwuuche naczynia.

Misy reprezentują w grobach dość duży zbiór formalny. Najbardziej charakterystyczne są egzemplarze stożkowate o prostych rozchylających się ku górze ściankach, gładkie, nie zdobione, czasem zaopatrzone w podłużne plastyczne zgrubienia umieszczone poniżej

Ryc. 8. Domasław, stan. 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. Podwójny pochówek 5098 kultury unietyckiej (fot. K. Kopeć-Zygadło)

Fig. 8. Domasław, site 10-12, Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship. The double burial 5098 of the Únětice culture (photo by K. Kopeć-Zygadło)



Ryc. 9. Domasław, stan. 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. Grób 5368 kultury unietyckiej (fot. P. Kaźmierczak)

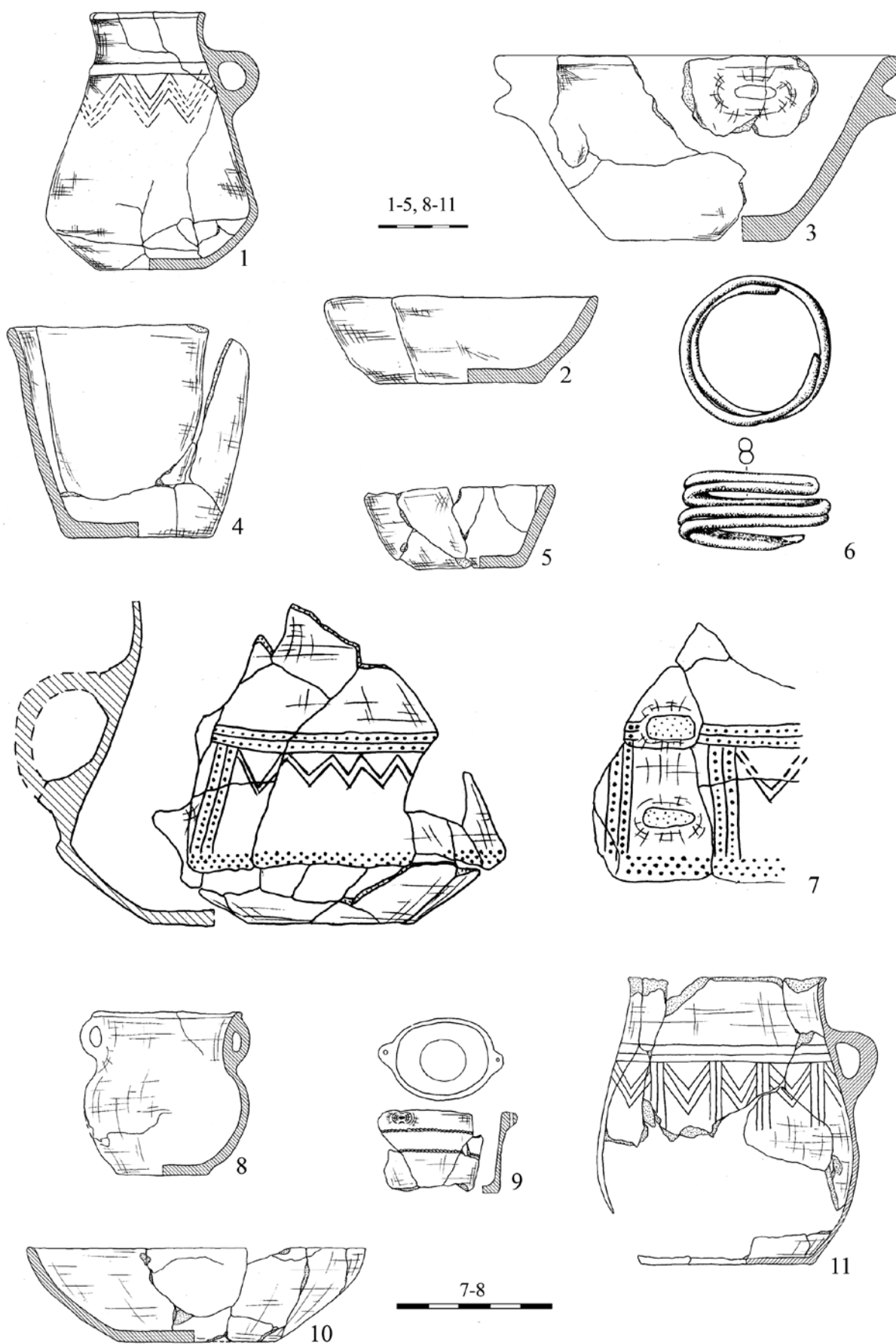
Fig. 9. Domasław, site 10-12, Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship. The grave 5368 of the Únětice culture (photo by P. Kaźmierczak)



krawędzi wylewu (Ryc. 10:3, 5). Inny typ to formy w kształcie wycinka kuli (Ryc. 10:2, 10). Niektóre ich odmiany posiadają podłużne plastyczne uchwyty poniżej krawędzi wylewu (Ryc. 11:5). Niewątpliwie najmłodszą ich odmianę przedstawia misa z charakterystycznym uszkiem przy krawędzi odchylonego na zewnątrz wylewu, zdobiona płytko rytymi żłobkami.

Dzbany stanowią drugą pod względem liczebności kategorię ceramiki grobowej, która zarazem najbardziej ulegała przemianom stylistycznym we wczesnej epoce brązu. Najstarsze są dzbany z baniastym zaokrąglonym brzuścem i dużym taśmowatym uchem przyczepionym nieznacznie poniżej wylewu, które datuje się na I-II fazę kultury unietyckiej (Ryc. 11:6; 12). Młodsze odmiany reprezentują formy wyróżniające się łagodnym, ale

bardziej niż w poprzednim przypadku zaakcentowanym, profilowaniem brzuśca, plastycznym żeberkiem dookołnym umieszczonym na przejściu szyi w brzusiec i lekko zadartym uchem (Ryc. 10:11). Są charakterystyczne dla II fazy kultury unietyckiej. W tym okresie występowały również formy z obniżoną największą wydętością brzuśca (Ryc. 10:1, 7). Najmłodsze są egzemplarze esowato profilowane z silnie wychylonym brzegiem wylewu (Ryc. 11:1-3), które pojawiły się w początkach III fazy. Oprócz form nieornamentowanych znane są również egzemplarze zdobione linią rytą w różnych układach. Najczęściej spotykane są motywy pionowe w postaci tzw. festonów, niekiedy uzupełnionych łamaną wielokrotną linią, tworzące wzór wiszących trójkątów, umieszczonych w górnej partii baniastego brzuśca (Ryc. 10:1, 11). Z grobu 5371



Ryc. 10. Domasław, stan. 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. Zabytki z grobów kultury unietyckiej: (1-3) 8634; (4-5) 9514; (6) 2296; (7) 9513; (8-10) 5367; (11) 8600 (rys. K. Lemańska, N. Lenkow)

Fig. 10. Domasław, site 10-12, Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship. Monuments from graves of the Únětice culture (1-3) 8634; (4-5) 9514; (6) 2296; (7) 9513; (8-10) 5367; (11) 8600 (drawing by K. Lemańska, N. Lenkow)



Ryc. 11. Domaśław, stan. 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. Zabytki z grobów i obiektów osadowych kultury unietyckiej: (1-4) 7232; (5, 6) 5361; (7, 8) 5371; (9) 302; (10) 5098; (11) 37 (rys. K. Lemańska, K. Świątek, M. Markiewicz)

Fig. 11. Domaśław, site 10-12, Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship. Monuments from graves and settlement objects of the Únětice culture: (1-4) 7232; (5, 6) 5361; (7, 8) 5371; (9) 302; (10) 5098; (11) 37 (drawing by K. Lemańska, K. Świątek, M. Markiewicz)



pochodzi dzban i dwuuche naczynie zdobione szerokim pasmem ornamentacyjnym na szyi i w górnych partiach brzuśca. Jest to jedyny przykład tak bogatych wątków zdobniczych na dzbanach w Domaśławiu (Ryc. 11:7, 8).

Kubki, podobnie jak dzbany, stanowią dość liczną grupę zabytków pozyskanych w czasie badań na omawianym stanowisku. Duża część zachowanych fragmentarycznie naczyń tego rodzaju pochodzi również z obiektów osadowych. Starsze formy, datowane na II fazę kultury unietyckiej, są łagodnie profilowane, często podkreślone delikatnym żłobkiem, bądź żeberkiem dookólnym na przejściu szyi w brzusiec. Wydaje się, że formę uniwersalną o dość długiej chronologii reprezentują naczynia o bardzo słabo zaznaczonym przejściu szyi w brzusiec, przyjmujące formę esowatą. Młodsza odmiana stanowią naczynia z profilowanym w dolnej części brzuścem i mocno wychylonym na zewnątrz wylewem (Ryc. 11:4). Egzemplarze ornamentowane w dolnej partii brzuśca motywem złożonym z rytych linii rozmieszczonych w układach pionowych, poziomych, ukośnych są charakterystyczne dla II fazy kultury unietyckiej (Ryc. 10:7).

Naczynia dwuuche, przeważnie miniaturowe, zostały znalezione tylko w dwóch grobach (Ryc. 10:8, 9). Występowanie tych stosunkowo archaicznych form, znanych głównie z zespołów datowanych na I fazę kultury unietyckiej (Machnik 1978, 85), wskazuje na taką właśnie chronologię tych obiektów.

Ryc. 12. Domaśław, stan. 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. Naczynia ceramiczne z grobów kultury unietyckiej (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 12. Domaśław, site 10-12, Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship. Ceramic vessels from graves of the Únětice culture (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Również kubki doniczkowate są naczyniami charakterystycznymi dla starszych faz kultury unietyckiej. Uważa się je za relikty kultury ceramiki sznurowej (Machnik 1978, 86) Formy występujące w Domaśławiu wyróżniają się silnie rozszerzoną górną częścią naczynia i całkowitym brakiem zdobienia (Ryc. 10:4). Datuje się je na I i II fazę kultury unietyckiej.

Ceramika osadowa charakteryzuje się większym stopniem zdefragmentaryzowania i posiada ślady przepalenia, które mogą wskazywać na kontakt z ogniem w trakcie użytkowania. Przeważają fragmenty naczyń grubościennych, głównie garnków, ze średnio i gruboziarnistą domieszką kwarcu i miki. W znacznie mniejszym stopniu występuje ceramika cienkościenna, starannie wykonana z masy schudzonej domieszką drobnego piasku i miki, analogiczna do grobowej. Powierzchnie zewnętrzne naczyń są w większości gładzone, często wyświecane i w mniejszym stopniu chropowate. Należy jednak podkreślić, że duża część analizowanego materiału ma powierzchnie zniszczone, szorstkie, co jest wynikiem erozji, ale pierwotnie były one najprawdopodobniej gładkie. Z kolei od strony wewnętrznej ścianki zawsze były starannie wygładzane.

Ryc. 13. Domasław, stan. 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. Naczynie zasobowe z obiektu osadowego 2474 kultury unietyckiej (fot. K. Kopeć-Żygadło)

Fig. 13. Domasław, site 10-12, Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship. A storage vessel from the settlement object 2474 of the Únětice culture (photo by K. Kopeć-Żygadło)



Większość fragmentów ceramiki wykazuje cechy wypalu w atmosferze zmiennej, przyjmując zabarwienie od czerwonego poprzez brunatne do szarego. Często odznacza się różnorodnymi przebarwieniami. Zazwyczaj także wewnętrzne ścianki naczyń posiadają wyraźnie ciemniejszą lub czarną barwę. Sugeruje to, że mogły być wypalane w ogniskach lub niewielkich jamach ustawione dnem do góry. W atmosferze utleniającej wypalono większą część całego analizowanego zespołu ceramiki z Domasława. Mniej liczne są fragmenty naczyń wypalonych w atmosferze redukcyjnej. Wyróżniono tu fragmenty o intensywnie czarnej barwie, gładkich powierzchniach, a niekiedy metalicznym połysku. Zazwyczaj także są one nieco cieńsze od pozostałych, sięgając do 5 mm grubości.

Z obiektów osadowych zachowały się w stanie umożliwiającym rekonstrukcję formy łącznie 4 naczynia, w tym zasobowe z gładką szyją, wywiniętą krawędzią wylewu i charakterystycznym chropowaceniem pionowymi obmazywaniami w partii środkowej i dolnej, które odkryto wkopane bezpośrednio w podłoże, w obiekcie 2474 (Ryc. 13). Wyдутy brzusek garnka zapewniał dużą objętość, natomiast stosunkowo wąski wylew zabezpieczał przed wsypywaniem się do wnętrza nieczystości oraz utrudniał dostęp różnym gryzoniom i insektom. Również jego kształt wskazuje na takie właśnie przeznaczenie użytkowe. Naczynia tego rodzaju służyły najprawdopodobniej do przechowywania żywności, zboża, oraz innych substancji organicznych. Kolejne formy ceramiczne to misy stożkowate o skośnych ściankach rozchylających się ku górze, w jednym przypadku z podłużnym zgrubieniem umieszczonym bezpośrednio tuż pod wylewem. Są one charakterystyczne dla

wszystkich okresów wczesnej epoki brązu (Lasak 1988, 65). Spośród innych odkrytych w Domasławiu naczyń ceramicznych należy wymienić profilowane dzbanki oraz kubki, które również były bardzo popularne we wszystkich fazach kultury unietyckiej.

W wyniku badań wykopaliskowych prowadzonych na stanowisku w Domasławiu zgromadzono również znaczny zbiór tzw. „zabytków wydzielonych”, które pochodzą z obiektów datowanych na wczesny okres epoki brązu i z warstwy kulturowej. Są to zarówno ozdoby, jak i narzędzia, wykonane z różnych surowców – z brązu, kości, kamienia i gliny.

Przedmioty wykonane z brązu są reprezentowane przez 3 zabytki: 2 skręty spiralne wykonane z drutu o powrotnym zwoju, odkryte w grobie 2296 (Ryc. 10:6) i szpilę uchata z odwrotnie stożkowato rozszerzającą się ku górze główką, którą znaleziono w obiekcie osadowym 37 (Ryc. 11:11). Chronologicznie wszystkie związane są z młodszymi fazami kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 93, 110).

Wśród wyrobów glinianych liczną grupę stanowią krążki ceramiczne zaopatrzone w otwór, a także bez otworu. Mogły one najprawdopodobniej pełnić funkcję zabawek dziecięcych (Butent-Stefaniak 1997, 87), a egzemplarze starannie wykonane i z otworem zapewne były wykorzystywane jako ozdoby w formie zawieszek bądź paciorków (Kunawicz-Kosińska 1985, 116). Innym przykładem zabytków glinianych jest fragment formy odlewniczej znaleziony w jamie osadowej, który posiada wyraźne ślady działania wysokiej temperatury. Z uwagi na jego szczątkowy stan zachowania trudno jest bliżej określić, do odlewania jakich przedmiotów metalowych był używany.

Artefakty wykonane z surowców kamiennych, które odkryto w części osadowej kompleksu kultury unietyckiej, reprezentują przede wszystkim rozcieracze, fragmenty 2 osełek, 3 siekierki i zachowane fragmentarycznie 2 kamienie żarnowe. W omawianej grupie surowcowej na szczególną uwagę zasługuje przedmiot pochodzący z obiektu osadowego 302 (Ryc. 11:9). Jest to dużych rozmiarów młotek ze żłobkiem okalającym, o krótkim obuchu i lekko przewężonym zaokrąglonym ostrzu. Analogiczne okazy znane są ze znalezisk luźnych, cmentarzysk oraz osady w Jędrzychowicach, gm. Branice (Butent-Stefaniak 1997, 154, 155).

Znaczny zespół materiałów źródłowych odkrytych w trakcie kilkuletnich badań wykopaliskowych na stanowisku w Domasławiu przybliżył nam nie tylko kulturę

materiałną ludności z wczesnej epoki brązu, ale także jej sferę duchową, poprzez obserwację cmentarzysk. Duże znaczenie ma również odkrycie śladów osadnictwa, dzięki czemu mamy możliwość zbadania większego fragmentu minionej rzeczywistości pradziejowej. Obecnie prace są ukierunkowane przede wszystkim na określenie dokładnego zasięgu czasoprzestrzennego zespołu osadowego z wczesnej epoki brązu na tle licznie reprezentowanych źródeł z innych okresów dziejowych na tym stanowisku. Istotne znaczenie ma również ustalenie związków osadnictwa wczesnobrązowego z cmentarzyskami i luźnymi pochówkami a także wyróżnienie faz osadniczych omawianego kompleksu. Efekty tych prac zostaną opublikowane w przygotowywanej źródłowej monografii.

Bibliografia

- Bartoszcze I. 2003. Kompleks osadniczy z wczesnej epoki brązu na stanowiskach w Polwicy (stan. nr 5) i w Skrzypniku (stan. nr 8), gm. Domaniów. *Archeologiczne Zeszyty Autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN* 2. Część 1. Wrocław, 71-100.
- Butent-Stefaniak B. 1997. *Z badań nad stosunkami kulturowymi w dorzeczu górnej i środkowej Odry we wczesnym okresie epoki brązu*. Wrocław.
- Daszkiewicz G., Paruzel P. 2007. Badania archeologiczne na stanowisku Budziszów Wielki 20, pow. Jawor. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 49, 79-92.
- Gediga B. 2000. Frühe Bronzezeit im Lichte neuer Quellen. W: S. Kadrow (red.), *A Turning of Ages. Jubilee Book Dedicated to Professor Jan Machnik*. Kraków, 191-195.
- Gralak T. 2007a. Osada i cmentarzysko ludności kultury unietyckiej ze stanowiska Ślęza 13 w powiecie wrocławskim. *Archeologiczne Zeszyty Autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN* 5. Część 3. Wrocław, 65-121.
- Gralak T. 2007b. Osadnictwo ludności kultury unietyckiej na stanowisku Wojkowice 15, gmina Żórawina, powiat wrocławski. *Archeologiczne Zeszyty Autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN* 5. Część 3. Wrocław, 131-297.
- Kopiasz J. 2004. Cmentarzysko kultury unietyckiej na stanowisku Milejowie 19, powiat Wrocław, woj. dolnośląskie. *Archeologiczne Zeszyty Autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN* 3. Część 2. Wrocław, 31-59.
- Kunawicz-Kosińska E. 1985. Osada obronna z wczesnej epoki brązu w Nowej Cerekwi. W: J. K. Kozłowski, S. K. Kozłowski (red.), *Frühbronzezeitliche Befestigte Siedlungen in Mitteleuropa* (= *Archeologia Interregionalis* 6). Warszawa-Kraków, 109-125.
- Lasak I. 1988. *Cmentarzysko ludności kultury unietyckiej w Przelawicach* (= *Studia Archeologiczne* 18). Wrocław.
- Machnik J. 1978. Wczesny okres epoki brązu. W: A. Gardawski, J. Kowalczyk (red.), *Wczesna epoka brązu* (= *Prahistoria Ziemi Polskich* 3). Wrocław, 9-136.
- Masoń M., Paruzel P. 2004. Badania wykopaliskowe prowadzone w latach 2003-2004 na stanowisku w Budziszowie Wielkim, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. W: Z. Bukowski, M. Gierlach (red.), *Raport 2003-2004*. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2003-2004 (= *Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego. Seria B: Materiały Archeologiczne*). Warszawa, 245-256.
- Michalski J. 1983. Zagadnienia systematyzacji i interpretacji obiektów nieruchomych (Ze studiów nad osadami otwartymi kultury lużyckiej). *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne* 5, 135-195.
- Paruzel P. 2009. *Budziszów Wielki 20 (AZP 80-22, nr 105), gm Wądroże Wielkie. Charakterystyka stanowiska w świetle badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2002-2006* (maszynopis w archiwum IAiE PAN we Wrocławiu). Wrocław.
- Sadowski K. 2007. *Wstępna analiza geomorfologiczna otoczenia stanowiska archeologicznego Domasław 10/11/12* (maszynopis w archiwum IAiE PAN we Wrocławiu). Wrocław.
- Sarnowska W. 1969. *Kultura unietycka w Polsce* 1. Wrocław-Warszawa-Kraków.

Summary

Aneta Buchner

The settlement complex of the population of the Únětice culture from the Early Bronze Age at the Domašlaw site 10, 11, 12, Kobjerzyce commune

During rescue excavation research conducted in 2006-2008 at the multicultural site 10, 11 and 12 in Domašlaw (AZP 82-28/89-91), Kobjerzyce commune, dolnośląskie voivodeship, by the Rescue Research Team of the Institute of Archaeology and Ethnography of the Polish Academy of Sciences in Wrocław, among numerous relics of primeval settlement, an extensive settlement complex of the population of the Únětice culture was discovered. On more than 15 ha of the examined area, a total of 290 objects containing artefacts dated at the early period of the Bronze Age was registered. In addition, they were often represented in the cultural layer within the borders of the entire site.

The settlement complex from the early period of the Bronze Age is formed by two graveyards defined as western and eastern graveyards and situated in the southern part of the area under research on a slight elevation which is currently levelled and some individual burials of the Únětice culture and objects suggesting the existence of remains of a permanent residential complex situated near the necropolis (Fig. 1).

Western and eastern graveyards functioned from the late 1st phase to the beginning of the 3rd phase of the Únětice culture. The western graveyard consisted of 41 graves arranged in several groups (Fig. 2). During the analysis of sources, it was found out that they were used in stages. The eastern necropolis consisted of 17 graves arranged in rows (Fig. 3). The researchers observed here traces of the secondary use of older graves of the Únětice culture, which may have belonged to members of one family or some community (Fig. 4). In one case, remains of a wooden structure protecting the corpse, probably a coffin, were also discovered (Fig. 5).

Individual burials of the population of the Únětice culture were situated in various parts of the site. The grave 2160 was discovered in the western part of the site being examined, within the precincts of the necropolis of the Lusatian culture that had been used for a long time in the Bronze Age and in the Halstatt period. It had been destroyed by an urn burial of the Lusatian culture and a ground-embedded object from the period of Roman influences (Fig. 6). Another grave 2296, which was situated south of the eastern graveyard, contained the remains of an individual buried in a strongly contracted position on his/her side (Fig. 7). The furnishing of the grave in the form of 2 surviving fragments of bronze wire coils indicates that the object can be dated at the period from the 2nd till the 4th

phase of the Únětice culture. Other burials were discovered in the south-eastern part of the site. These are objects 6721, 5098 and 11407. In the grave 5098 remains of children of the Infans I and Infans II age were discovered (Fig. 8). They were chronologically connected with later phases of the Únětice culture.

Sepulchral objects of the Únětice culture discovered in Domašlaw varied mainly in respect of the state of preservation of human remains deposited in the grave and gifts used for furnishing the grave. Because of the largely advanced degree of degradation or the entire decomposition of skeletons, their analysis was very difficult. However, it was found out that the buried individuals represented the population in the age bracket from Infans I to Adultus, with adults as the prevailing group. The funeral customs observed in this area were characteristic of the Únětice culture in Silesia. The deceased were put into the grave in a contracted position on their side (Fig. 9). The furnishing of the grave most often consisted of ceramic vessels placed in graves in the number of 1-3, or less frequently 4-5, usually near legs, the head, along the skeleton or in the corners of the grave pit. No specific rule concerning the arrangement of a set of vessels deposited as gifts was determined. In two cases (2160 and 2296) the furnishing of the grave included not only ceramic ware, but also decorative items (Fig. 10:6; 11:10).

The settlement part of the complex was formed by various kinds of pits and traces of post and beam constructions, which were concentrated in the middle part of the site and near the eastern graveyard. At the current stage of research, it is hard to determine clearly whether these are remains of one extensive residential complex or several smaller settlements functioning in different periods. The source analysis of these objects indicated their large chronological range: from the 2nd to the beginning of the 5th phase of the Únětice culture.

The rich collection of monuments acquired during research on the complex from the Early Bronze Age consists mainly of ceramic ware and, to a smaller extent, stone, metal and bone monuments (Fig. 11:9, 11). Ceramic vessels from settlement objects are largely different in formal, stylistic and technological respects from those put into graves (Fig. 10:1-5, 7-11; 11:1-8; 12; 13).

The significance of research on the settlement complex of the population of the Únětice culture is huge. Previously obtained results of research helped to accumulate a large source base, but mainly from graveyards, whereas settlements were examined only to a minimal extent. The discovery of the entire complex by means of excavation research conducted on a very large spatial scale makes it possible to recreate the entire context of the past reality of the Únětice culture.